

◀ منابع

الاعلام: الزركلي (م. ۱۳۹۶ق.)، بيروت، دار العلم للملايين، ۱۹۹۷م؛ الاعلان بالتوبيخ: شمس الدين السخاوي (م. ۹۰۲ق.)، به كوشش فرانس روزنتال، بيروت، دار الكتب العلمية؛ بغية الملتبس في تاريخ رجال اهل الاندلس: احمد بن يحيى الضبي (م. ۵۹۹ق.)، دار الكتاب العربي، ۱۹۶۷م؛ تحقيق النصره بتلخيص معالم دار الهجرة: ابوبكر بن الحسين المرافي (م. ۸۱۶ق.)، به كوشش الاصمعي، مدینه، المكتبة العلمية، ۱۴۰۱ق؛ سير اعلام النبلاء: الذهبي (م. ۷۴۸ق.)، به كوشش گروهی از محققان، بيروت، الرساله، ۱۴۱۳ق؛ شذرات الذهب: عبدالحی بن العماد (م. ۱۰۸۹ق.)، به كوشش الارنؤوط، بيروت، دار ابن كثير، ۱۴۰۶ق؛ العقد الثمين في تاريخ البلد الامين: محمد الفأسي (م. ۸۳۲ق.)، به كوشش فؤاد سير، مصر، الرساله، ۱۴۰۶ق؛ معجم ما الف عن المدينة المنورة: عبدالرزاق فراج الصاعدي، جده، المكتبة القصرية الذهبيه، ۱۴۱۷ق؛ المغانم المطابه: محمد الفيروزآبادی (م. ۸۱۷ق.)، به كوشش حمد الجاسر، رياض، دار اليمامة، ۱۳۸۹ق؛ وفاء الوفاء: السمهودی (م. ۹۱۱ق.)، به كوشش السامرائی، مؤسسة الفرقان، ۱۴۲۲ق.

علی احمدی میرآقا

الاخبار الغريبة...: کتابی در تاریخ

مدینه، نوشته جعفر بن حسین موسوی

مدنی (۱۳۴۲ق.)

اخبار الغریبة فیما وقع بطیبة الحبیبة از کتاب‌های مختصر در تاریخ مدینه و شامل

نخست در کتاب اخبار دار الهجرة آمده است.^۱ میحث سنت‌ها و تشریحات نبوی در سال‌های پس از هجرت در مدینه، از طریق رزین عبدری در کتاب‌های بعد بازتاب یافته است.^۲

گزارش‌های تاریخ‌نگارانی مانند مراغی (م. ۸۱۶ق.)، فیروزآبادی (م. ۸۱۷ق.) و سمهودی (م. ۹۱۱ق.) از کتاب اخبار دار الهجرة و تحلیل و مقایسه آن‌ها نشان می‌دهد که عمده آگاهی‌ها و گزارش‌های این کتاب از تاریخ قدیم مدینه است و تاریخ تحلیلی، سیاسی، طبیعی و جغرافیای مدینه در سده‌های نزدیک به مؤلف را در بر نداشته است. نگاه رزین معطوف به تاریخ هجرت نبوی و پیامدها و تغییراتی است که در پی داشته است؛ از جمله تغییر نظام سیاسی مدینه، تحول در نظام فکری مردم و نوسازی یشرب کهن و تغییر آن به مدینه النبی و شکل‌گیری نخستین شهر اسلامی در تاریخ گسترش اسلام. گزارش او از مجموعه رفتارهای سیاسی - نظامی پیامبر اکرم ﷺ در این شهر، نتیجه اهمیتی است که در پی تحولات این شهر در اذهان تاریخ‌نگاران اسلامی پدید آمده است. وی بیشتر به تاریخ معنوی مدینه و تحولاتی پرداخته که بر اثر ورود پیامبر اکرم ﷺ به مدینه، در این شهر مقدس رخ داده است.

۱. تحقیق النصره، ص ۱۳۳.

۲. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۴۶۲.

گزارش‌هایی از رویدادهای شگفت تاریخی - اجتماعی مدینه در سده ۱۲ق. است. این رویدادها با عنوان «فتنه» به معنای شورش، درگیری و زد و خورد آمده‌اند.

سید جعفر بن حسین بن یحیی بن ابراهیم بن هاشم موسوی مدنی از تاریخ‌نگاران و خوشنویسان مدنی سده ۱۲ و ۱۳ق. است. در مدینه زاده شد و همان‌جا وفات یافت.^۱ یکی از نقشه‌های مسجدالحرام را او طراحی کرده است.^۲ کار اصلی وی خوشنویسی و کتابت نسخه‌های خطی بود و در حاشیه کتاب‌هایی که دستنویس می‌کرد، تعلیقات و پی‌نوشت‌هایی می‌افزود و از این راه به نشر و تبلیغ دانسته‌هایش می‌پرداخت. ریشه‌خاندان وی، بیت هاشم، به سید هاشم بن ابراهیم موسوی رومی حساوی، از کارگزاران دولت عثمانی، می‌رسد. هاشم در محاکم قضایی به منشی‌گری می‌پرداخته است.^۳ سید جعفر به تاریخ مدینه توجهی ویژه می‌نمود و از آن‌جا که خطی زیبا داشت، آثاری چند از کتب تاریخ مدینه را کتابت کرد و بر آن‌ها یادداشت‌هایی افزود.^۴

مدینه در سده ۱۲ق. به سبب ظهور

۱. الاعلام، ج ۲، ص ۱۲۴.

۲. الاعلام، ج ۲، ص ۱۲۴.

۳. تحفة المحبین، ص ۴۸۷.

۴. الاعلام، ج ۲، ص ۱۲۴: المدینة المنورة فی مئة مخطوط، ص ۳۶.

جنبش‌های گوناگون در جهان اسلام و برخورداری از مرکزیت معنوی - سیاسی، و نیز هجرت دانشوران به آن سرزمین و شکل‌گیری اختلاف شهروندان با کارگزاران عثمانی، اهمیتی خاص یافت.^۵ نویسنده در چنین وضعیتی به گزارش رویدادهای مدینه پرداخته است. در بررسی رخدادهای تاریخ مدینه در *الاخبار الغریبه*، برخی از فتنه‌ها با تفصیل و توجه بیشتر همراه اسناد و اشعار بیان شده و برخی بدون جزئیات آمده است. نویسنده عهده‌دار بیان فتنه‌ها و رویدادهای سهمگین میان سال‌های ۱۱۱۱-۱۲۰۳ق. (ص ۸) است و جز سه فتنه اصلی، به درگیری‌های کم‌دامنه‌تر نیز پرداخته است. بسیاری از مطالب *الاخبار الغریبه*، برگرفته از رساله عبدالرحمن بن حسین بن علی انصاری مدنی، دانشور و سخنور سده ۱۳ق. در تاریخ حوادث است.^۶ از رخدادهای مهم این دوره، فتنه دوران شیخ ایوب آغا میان آغوات (خادمان حرم) و مردم مدینه در ۱۱۳۴ق. است که در آن سید برزنجی معروف به «مظلوم» کشته شد.^۷ (ص ۲۸-۳۰) نویسنده شرح احوال و نسب خاندان برزنجی را از کتاب زینی دحلان به نام *اسنی المطالب* آورده است. (ص ۳۰) رویداد دیگر، فتنه بشیر

۵. الاخبار الغریبه، ص ۹، «مقدمه».

۶. المدینة المنورة فی مئة مخطوط، ص ۳۶.

۷. خلاصة الکلام، ص ۱۷۳-۱۷۴.

دوس در سال ۱۱۸۹ق. (ص ۷۰) در مجموع، هفت فتنه و درگیری داخلی که در سال‌های گوناگون رخ داده، در این کتاب معرفی شده است. (ص ۵۸-۹۵) تاریخ نظامی و سیاسی مدینه و کشمکش و اختلاف میان گروه‌ها، نه تنها در این گزارش‌ها، بلکه در فرهنگ عمومی و اشعار و قصاید آمده و نویسنده در پایان گزارش هر رویداد، اشعاری در وصف آن رخداد آورده است. این شعرها سروده شاعران محلی است که این رخدادها را شاهد بودند و آن‌ها را به سبب آثار و پیامدهای تاریخی، به نظم کشیدند و از این راه خاطرات قومی و حافظه تاریخی خود را از نابودی در امان داشتند. (نک: ص ۷۱-۷۲، ۹۶) رخدادهای یاد شده میان همگان معروف بوده و نویسنده آن‌ها را بر پایه شنیده‌ها و دیده‌های خود ثبت کرده است. اعتبار گزارش‌های کتاب حاضر را می‌توان در مقایسه با اخبار کتاب خلاصه الکلام زینی دحلان که از منابع دست اول این‌گونه اخبار است، سنجید.^۱

منابع این اثر، افزون بر قصاید و اشعار محلی، مآخذ تاریخی دست اول در تاریخ مدینه‌اند؛ از جمله تحفة المحبین والاصحاب نوشته عبدالرحمن انصاری (ص ۲۷)، خلاصه الکلام (ص ۲۸)، قصیده‌ای از عمر بن عبدالسلام داغستانی نویسنده تحفة الدهر.

۱. نک: خلاصه الکلام، ص ۱۷۳، ۲۱۵-۲۳۱.

آغا میان اغوات و اهل مدینه در سال ۱۱۴۸ق. است که ۴۵ روز ادامه یافت. (ص ۳۴)

از دیگر رخدادهای مهم مدینه، آشوبی است که میان نظامیان عثمانی و اغوات روی داد. (ص ۶۱-۶۳) رخداد دیگر فتنه عبدالرحمن آغای بزرگ در سال ۱۱۵۵ق. است که به سبب برانگیختن وحشت و ترس و اضطراب عمومی، به فتنه کابوس شهرت یافت. (ص ۳۸) نویسنده پس از گزارش یکی از این فتنه‌های عمومی که میان اهل مدینه و بنی‌علی در سال ۱۱۱۱ق. رخ داد (ص ۲۰-۲۱)، به معرفی متولیان اغواتی و مشیخة الحرم پرداخته و گفته است که در پی این رویداد، منصب شیخ الحرمی به حافظ محمد آغا رسید و در روزگار او رخداد شگفت شمامه در سال ۱۱۱۸ق. اتفاق افتاد. این واقعه مربوط به آویزه طلایی اهدایی شاه سلطان حسین صفوی (حک: ۱۱۰۵-۱۱۳۵ق.) بود که می‌خواستند آن را بر حجره مطهر ضریح نبوی نصب کنند. سه تن از اغوات با هم تباخی کردند تا این آویزه ارزشمند را از آن‌جا به سرقت ببرند و آن را تکه تکه کرده، به بازرگانی هندی بفروشد. خبر این سرقت و توطئه به دولت عثمانی رسید و شیخ حرم برکنار شد. (ص ۲۰-۲۱)

برخی از این فتنه‌ها عمومی بوده و همه مردم مدینه را فراگرفته است؛ از جمله فتنه

(ص ۹۷) نویسنده اطلاعاتی سودمند درباره مشایخ حرم (ص ۲۰) و آگاهی‌هایی دست اول از اغوات و عملکردشان (ص ۲۸) و کارگزاران عثمانی ارائه داده است. (ص ۲۹)

الاخبار الغریبه چهار نسخه دارد: دو نسخه در کتابخانه آل هاشم در مدینه یافت می‌گردد. سومی را ابراهیم خربوتی کتابت کرده که نزد ورثه وی در مدینه نگهداری می‌شود. نسخه چهارم در کتابخانه الحرم المکی جای دارد.^۱ حمد الجاسر دو نسخه دستنویس از *الاخبار الغریبه* دیده و خلاصه‌ای از محتوای این نسخه‌ها را در چند شماره نشریه تاریخی *العرب* آورده است.

مرزوق علی ابراهیم بر پایه نسخه خطی موجود در کتابخانه آل هاشم مدینه، به تصحیح این اثر پرداخته و آن را در ۱۱۱ صفحه، در مکتبه الخانجی قاهره به سال ۱۳۷۵ق. منتشر ساخته و مقدمه‌ای کوتاه در تحلیل اهمیت کتاب بر آن افزوده است. در این مقدمه، به اهمیت کتاب در تاریخ سیاسی - اجتماعی مدینه و روابط مردم و گروه‌های داخلی مدینه با دولت و کارگزاران عثمانی، اشاره شده و اشکال اصلی آن، الفاظ عامیانه و متأثر از فرهنگ و زبان ترکی روزگار عثمانی تلقی شده است.^۲

۱. المدینة المنورة فی مئة مخطوط، ص ۳۵-۳۷.

۲. الاخبار الغریبه، ص ۸-۱۰، «مقدمه».

◀ منابع

الاخبار الغریبه: جعفر بن سید حسین هاشم المدنی (م. ۱۳۴۲ق.)، قاهره، مکتبه الخانجی، ۱۳۷۵ق؛ *الاعلام*: الزرکلی (م. ۱۳۹۶ق.)، بیروت، دار العلم للملایین، ۱۹۹۷م؛ *تحفة المحبین و الاصحاب*: عبدالرحمن الانصاری (م. ۱۱۹۵ق.)، به کوشش العروسی، تونس، المکتبه العتیقه، ۱۳۹۰ق؛ *خلاصة الکلام فی بیان امراء البلد الحرام*: احمد بن زینی دحلان (م. ۱۳۰۴ق.)، مصر، المطبعة الخیریه، ۱۳۰۵ق؛ *المدینة المنورة فی مئة مخطوط*: مصطفی عماد منلا، مدینه، مرکز بحوث و دراسات المدینه، ۱۴۲۰ق.

علی احمدی میرآقا

اخبار الكرام...: کتابی در تاریخ

محلی مکه، نوشته احمد بن محمد اسدی شافعی مکی (۱۰۳۵-۱۰۶۶ق.)

اخبار الكرام بأخبار المسجد الحرام از منابع مختصر تاریخ محلی مکه است که نویسنده در آن، افزون بر آگاهی‌های منابع پیشین، اطلاعات و دیده‌های شخصی خود در سده ۱۱ق. را گرد آورده است.

احمد بن محمد اسدی، تاریخ‌نگار، فقیه شافعی، مدرس قرائت در مسجد الحرام، نحوی و شاعر^۱، از خاندانی با اصالت یمنی، در مکه

۳. نک: خلاصة الاثر، ج ۱، ص ۳۲۵: المختصر، ص ۷۲-۷۳: معجم

المؤلفین، ج ۲، ص ۸۱